

DR. NOVÁK ZOLTÁN

Erdély legurbanizáltabb régiói: Dél-Erdély és Bánság

Horváth Gyula (szerk.): Dél-Erdély és Bánság. MTA Regionális Kutatások Központja, Dialóg–Campus Kiadó, Pécs–Budapest, 2009

A könyv annak a sorozatnak a 9. kötete, amely a Kárpát-medence régióit mutatja be az MTA RKK és a Dialóg–Campus Kiadó gondozásában. E sorozatban két erdélyi régiót már bemutatnak külön-külön kötetben (az egyik Székelyföld címmel jelent meg, amely a Közép régióhoz tartozó Hargita, Kovászna és Maros megyék fejlődési sajátosságait tárta fel, a másik az Északnyugat-Erdély régió társadalmi-gazdasági viszonyait elemezte). A sorozat új tagja további két – hét megye alkotta – nagytérség bemutatására vállalkozott. Az egyik Románia nyugati részén, az Arad, Temes, Krassó-Szörény és Hunyad megyéket magába foglaló Nyugat régió, amely Románia legkisebb tervezési-statisztikai egysége, népessége 2 millió fő. E térség lényegében a történelmi Bánság romániai részeit és a Partium déli területeit fogja át. A másik vizsgált térség – Dél-Erdély – a Közép régióhoz tartozó, korábban nem vizsgált Fehér, Szeben és Brassó megyéket foglalja magában. E térségben él a Közép régió népességének 53%-a, 1,4 millió lakos.

Mindkét régió Románia legurbanizáltabb vidékei közé tartozik. Brassó és Hunyad megyében a városi népesség aránya meghaladja a 70%-ot. Hunyad megye Románia listavezetője, lakosságának mintegy 77%-a városokban él. E térségekben 74 várost jegyeznek, amelyek nagyságrendjüket illetően viszonylag arányos eloszlást mutatnak. 4 város népessége meghaladja a 100 ezer főt, 5 középvárosé 50 és 100 ezer fő között van, a 10–50 ezer fő közötti kisvárosok száma 35, és 10 ezer fő alatti lakossággal 30 kisváros található a két térségben. Temesvár, Brassó, Nagyszeben és Arad a romániai településhierarchia csúcsán helyezkednek el, mindegyik versenyképes növekedési pólusnak tekinthető.

Ezekben a térségekben a magyarság szórványokban él. A történelmi bánsági megyékben (Temes és Körös-Szörény) a magyar népesség aránya 2002-ben 5,6% volt, ez közel fele az 1910-ben mért legmagasabb aránynak (12,2%). Száz évvel

ezelőtt 109 ezer magyar élt a térségben, mára számuk a felére csappant. A magyar határ mentén élő, viszonylag nagyszámú magyar közösségeknek köszönhetően Arad megyében a legmagasabb (10,7%) a magyarok aránya, a legalacsonyabb Krassó-Szörény és Szeben megyékben (1,7, illetve 4,1%).

Ennél sokkal drasztikusabban csökkent a németek száma. A Bánság e részein a németiség legmagasabb létszámát 1900-ban érte el, ekkor 244 ezer német anyanyelvű állampolgár élt itt, akik a népesség 27,9%-át tették ki. 2002-re számuk 20 ezerre zsugorodott, és a népességnek mindössze 2%-át adták.

Az 582 oldalas kötet 30 szerzőjének döntő többsége a Kolozsvári Magyar Egyetemi Intézet kutatója. A Babeş-Bolyai Tudományegyetem különböző karain és a kolozsvári kutatóintézetekben tevékenykedő 26, jórészt fiatal kutató e munkájukkal a magyar regionális tudomány új, határon túli műhelyét is tovább erősítették.

A szerzők a kötetben a két régió fejlődési sajátosságait, társadalmi-gazdasági viszonyait 12 fejezetben mutatják be. Az I. fejezet a „Történeti folyamatok az elmúlt másfél évszázadban” címet viseli. A folyamatokat mindkét régióra történelmi korszakokra bontva vizsgálják, mégpedig külön 1918-ig, majd 1918 és 1989 között. Az első időszakot a két régióra vonatkozóan külön-külön tárgyalják a könyvben. A Bánság vonatkozásában külön kitérnek a terület definiálására. „A Bulla–Mendöl (1947) által használt földrajzi „nagytáj” besorolásból kiindulva, a történeti Magyarország területén 6 nagytáj különíthető el: 1. Alföld, 2. Kisalföld, 3. Dunántúl a tengermentéssel, 4. Északnyugat-Felvidék, 5. Északkelet-Felvidék, 6. Erdély. E felosztás szerint az Alföld nagytáj délkeleti része a Bánság. Ez újabb keletű fogalom, csak a XVIII. század elején került használatba. Ezt megelőzően a magyar középkor folyamán – Szent Istvántól Mohácsig – ezt a területet a Temesköz elnevezéssel illették. (...) A Bánság – más néven Bánát – fogalmán azt a területet értjük, amelyet északon a Maros, nyugaton a Tisza, délen a Duna folyó határol, míg keleti határa a Vaskapu-hágót a Marossal összekötő merőleges vonal” – írják a

szerzők. Az 1918-ig tartó időszakon belül a tanulmány beszámol a Bánság jellemzőiről, a betelepítésekről és a gazdasági életről, majd a dualizmus (1867–1918) koráról. Részletes elemzés olvasható Dél-Erdély gazdasági életéről. Az 1918–1989 közötti időszak főbb társadalmi-gazdasági jellemzőit a két tájegységre összevontan elemzik a szerzők. A fejezetben belül még röviden szó van a német diktatúráról, a második világháborúról, a baloldali átmenet időszakáról (földreform, az ipar nacionalizálása), végül pedig a kommunista korszakról (a hatalom intézményesülése, a Ceaușescu-korszak).

A II. fejezet a természeti környezettel foglalkozik részletesen 40 oldal terjedelemben, ezen belül külön a környezet- és külön a természetvédelemmel. A III. fejezet a népességről szól, annak összetételéről, majd a népmozgalomról. A Bánság legnagyobb megyéje Temes, közel 670 ezer lakossal, Dél-Erdély pedig Brassó megye, több mint 590 ezer fővel. E két tájegységben található Románia nagyvárosainak egy része, Temesvár és Brassó 300 ezer fő körüli állandó lakossal. A népesség száma 2002 és 2007 között a két tájegység közül a Bánságban csökkent (32 000 fővel, illetve 2%-kal), Dél-Erdély vizsgált három megyéjében viszont nem változott. A területen a románok mellett németek (szászok, svábok) és magyarok élnek. A népesség túlnyomó többségét a románok teszik ki, arányuk valamennyi megyében 80 és 91% között mozgott, a magyarok aránya Arad megyében volt 2002-ben a legmagasabb (több mint 10%). Figyelemre méltó, hogy a vizsgált két megye közül a legtávolabb fekvő Brassó megyében volt utóbbiak aránya Arad megye után a legmagasabb, közel 9%. (2002-ben Romániában 1 millió 434 ezer, ezen belül Erdélyben 1 millió 416 ezer magyar élt, arányuk 7,1, illetve 20,8%-ot tett ki.) Egyébként a vizsgált két tájegységben közel azonos arányban (Dél-Erdélyben 8,0, Bánságban 7,5%) éltek magyarok.

A IV. fejezet a humán erőforrásokkal foglalkozik. Ezen belül bővebben a munkaerő-piaci adottságokkal (foglalkoztatottsági viszonyok, ingázás, munkanélküliség, bérek, háztartási jövedelmek), a képzettséggel, végül a lakásvizonyokkal. A 15–64 éves lakosság foglalkoztatási rátája 1992-ben mind egész Romániában, mind ezen belül a két vizsgált térségben valamivel meghaladta a 60%-ot, tíz évvel később, 2002-ben mindkét vonatkozásban egyaránt már alig érte el az 50%-ot. Dél-Erdélyben és a Bánságban a munkaképes korú lakosság képzettségi szintje az országos átlagnál magasabb. A legképzettebbek az emberek Brassó megyében, ahol 1992-ben a munkaképes korú lakosság 36%-a és 2002-ben 45%-a rendelkezett legalább érettségivel. A felsőfo-

kú végzettségűek aránya Temes megyében a legmagasabb, 1992-ben 8%, 2002-ben pedig már megközelítette a 11%-ot (2,6 százalékponttal az országos és 2,1 százalékponttal a régiós átlag felett).

A következő, V. fejezet a településrendszert tekintti át. A szerzők külön alfejezetet szentelnek a város- és külön a faluhálózatnak. Figyelemre méltó megállapításuk, hogy a két településtípus közötti „migráció a poszt szocialista Románia teljes területén, így a térségben is mintegy fordítottja lett a szocializmus korában észlelt iránynak, vagyis inkább a városról falura való (vissza)vándorlás, valamint az ehhez kapcsolódó dezurbanizáció és szuburbanizáció vált jellemzővé napjainkban, aminek következtében a migrációs mérleg a falusi térségekben esetenként pozitív eredménnyel zárult. Jellemző a város → falu és a falu → falu irányú migrációs ráta megduplázódása. A faluról elköltözők célpontjai a nagyvárosi övezetek, ahol a munkaerőpiac diverzifikált, és új munkalehetőségek is nagyobb számban jelentek meg. A (nagy)városok közvetlen környezetében található falusi települések esetében a bevándorlási ráta magasabb értékű, itt ugyanis a szuburbanizációs folyamat felerősödése miatt intenzívebb a falvak migrációs nyeresége (például Temesvár, illetve Brassó környéki szuburbanizáció). A városhálózaton belül szólnak a szerzők a városok hierarchiájáról, külön a funkcionális városhierarchiáról, a faluhálózat kapcsán pedig e települések átalakulásáról, valamint a területi-közigazgatási szerveződésekről.

A VI. fejezet a térszerkezeti egységekről szól, mégpedig az elmaradott, periferikus vidéki, valamint a hanyatló ipari térségekről, a bányászati és erősen szennyezett régiókról, végül az ipari szerkezetváltási övezetekről.

A könyv legterjedelmesebb, több mint 160 oldalas kitévő része a gazdasági szerkezettel foglalkozó VII. fejezet. A gazdasági ágak – mezőgazdaság, ipar, közlekedés, kereskedelem – helyzetének bemutatása mellett külön elemzés szól a pénzügyi-banki szolgáltatásokról, vonzerőkről és turisztikai termékekről, a kommunális szolgáltatásokról, a beruházásokról, a külföldi befektetésekről, a vállalkozássűrűség településszintű eltéréseiről Dél-Erdélyben, és végül a gazdaság teljesítőképességéről. A romániai gazdaság fejlődésének általános tendenciájaként fogalmazza meg a szerzők, hogy „Az 1990 utáni romániai szerkezetváltozás már az évtized elején elkezdődött, az átmenet több szempontból is nehezebben volt megvalósítható, mint a legtöbb kelet-közép-európai szocialista államban. Romániában az átmenet időszakának nyerteseként a szolgáltatási ágazat nevezhető meg az iparral és különösképpen a mezőgazda-

sággal szemben (Vincze 2000). Az erdélyi régiók, beleértve a Bánság és a történelmi Erdély nyugati és déli megyéit, a gazdasági szerkezetváltás időszaka alatt nem követték a románaitól nagymértékben eltérő fejlődési pályát, a gazdaságszerkezeti változások nagy részét országos szinten is kimutatható jelenségekkel lehet magyarázni... Az 1990-től napjainkig tartó átmeneti időszak két részre osztható (Györfy 2006): a) az átmenet első időszaka (1990–2000), amelyre minden évben legalább kétszámjegyű, 30%-nál magasabb infláció, GDP-csökkenés és a versenyképtelen szocialista gazdaságszerkezet lassú változása volt a jellemző... b) Az átmenet második időszakáról (2000-től napjainkig) makrogazdasági stabilizálódás és gazdasági növekedés, valamint a munkaerő-foglalkoztatás növekedése jellemezte a magas hozzáadott értéket előállító terciér és szekunder ágazatokat. Az utóbbi kilenc évben (2000–2008) Romániában a makroökonómiai mutatók kedvező alakulása volt megfigyelhető. A GDP 5% körüli éves átlagos növekedése a térségben jelentősnek mondható (a beruházások és a személyes fogyasztás volt a két fő gazdasági növekedési tényező). A dezinflációs folyamat eredményeként 2006-tól sikerült egyszámjegyűvé tenni az inflációs rátát, mely ugyanakkor nem fogta vissza a gazdasági növekedést.”

Az ezt követő fejezetek már jóval rövidebbek. A VIII. fejezet az „Etnikumok, hagyományörző falvak” címszó alatt rövid ismertetéseket tartalmaz a szász Királyföldről és a dél-erdélyi szászokról, a polgárosultságról és az etnikai interferenciákról, a Kis-Küküllő mentéről, a magyar szórványokról, a dévai székelyekről, Fogarasföld, Szeben térsége és Hátszeg román kultúrájáról, valamint a Bánságról és környékéről. A IX. fejezet az „Oktatás, képzés, kutatás” címet viseli. A fejezetben belül egy-egy alfejezetben foglalkoznak a szerzők a romániai közoktatási rendszer 1989 utáni helyzetével, az oktatási intézmények számának változásával, beiskolázással, pedagógusellátottsággal, és végül tudományos kutatással és fejlesztéssel. Ezek közül kiemelve a beiskolázással kapcsolatos megállapításokat: Dél-Erdélyben és a Bánságban négy óvodáskorú gyerekből átlagosan három jár óvodába, a mindenki számára kötelező elemi iskolában viszont csaknem teljes a részvétel. Az általános iskolások közül minden tizedik gyereknek problémája van az 5–8. osztály elvégzésével. A középfokú oktatásban az előbbihez hasonló mértékű lemorzsolódás tapasztalható. A felsőoktatásba való jelentkezés a fiatalok egyre nagyobb

hányadára jellemző, 2002-ben a 19–22 évesek több mint 60%-a valamilyen felsőoktatási intézményben tanult, és ez az arány az elmúlt öt évben még tovább növekedett.

Az egészségügyi ellátási rendszert a X. fejezetben megyénként mutatják be a könyvben a szerzők. Általánosságban megállapítják, hogy az egészség ápolásával foglalkozó intézmények száma nagyjából kiegyensúlyozott, az egészségügyi infrastruktúra fejlettsége problémát jelent a legtöbb esetben: javításokra, cserére vagy éppen modernizációra van szükség. A XI. fejezet Dél-Erdély és Szerbia határ menti együttműködésével foglalkozik. A szerzők megállapítják, hogy „A kapcsolatok kiépítésében fontos szerepet játszott az Európa Tanács, amely számos projekt támogatásával koordinálta a térség együttműködését, ezáltal a térség stabilizációját és demokratizálódási folyamatát. A nemzetközi támogatás mellett ebben a folyamatban a közép- és délkelet-európai államok civil szférájának is fontos szerepe volt, valamennyi projektsiker ugyanis a temesvári Interkulturális Intézet és a szerbiai civil szervezetek partneri kapcsolatainak köszönhetően született.”

Az utolsó, XII. fejezetben a politikai szerkezetet és a közigazgatást ismertetik a szerzők. Ezen belül külön-külön foglalkoznak a parlamenti és az önkormányzati választások eredményeivel a két tájegységben együttesen, az önkormányzatok nemzetközi kapcsolataival, végül pedig az önkormányzatok és a civil szervezetek együttműködésével. A kötet végén függelék tartalmazza Dél-Erdély és a Bánság földrajzi neveit, így a víz-, domborzati, táj-, megye-, település-, közterület- és földrajzi neveket.

Az igényes kiadásban megjelent kötet színvonalát a mélyreható, rendkívül szakszerű elemzések mellett nagymértékben növeli a mondanivalót alátámasztani és szemléltetni hivatott, jól szerkesztett 188 táblázat és 107 grafikus ábra. A kötet végén nagyon részletes irodalomjegyzék és magyar–román földrajzi mutató található. A könyv legvégén sorolta fel a szerkesztő a kötet szerzőit.

Befejezésként és végső konklúzióként idézem a szerkesztőnek a könyv bevezetésében megfogalmazott utolsó mondatait: „...a kötetben feltárt fejlődési sajátosságok további vizsgálata számtalan témát kínál. Lehetőség mutatkozik arra is, hogy a Kárpát-medence többi régiójáról készült monográfiák eredményeinek összehasonlítására a magyar műhelyek között szoros, hálózatos együttműködés alakuljon ki, a közös kutatások az európai regionális tudomány fejlődését szolgálják.”